

Gravanden - en nyttig æglæggende husfugl

SVEN THORSEN

(With a summary in English: Large-scale utilization of Shelduck eggs on certain islands in the past)

Forfatteren var i 2008 på Læsø for at samle materiale om ældre tiders strandjagt. Her blev han opmærksom på, at læsøboere helt frem til 1960'erne har lokket Gravænder *Tadorna tadorna* til at lægge æg i kunstgrave, og at man tidligere havde huse, der lignede små hønehuse, hvor man forsynede sig med Gravændernes æg.

En hurtig søgning i ældre litteratur viste, at læsøboerne i hvert fald siden slutningen af 1800-tallet har lokket Gravænder til at lægge æg i kunstige redehuller. Dette forekom interessant, fordi det samme har været tilfældet på vadehavsøerne Sylt, Amrum, Föhr, Fanø og Rømø, hvor man siden midten af 1700-tallet har betragtet Gravænderne som nyttige æglæggende husfugle, der hverken måtte skræmmes eller skydes.

De biologiske forudsætninger for dette symbiotiske forhold er, at ændernes normale skyhed tilsyneladende forsvinder, når de kommer til en gammelkendt redeplads (Hagendefelt 1902, Olsen 1907, Joan Olsen pers. medd.), samt nogle træk i Gravandens ynglebiologi, som kort kan sam-

menfattes som følger (Holstein 1932, Salomonson 1944, Lind 1969). Fuglene udparres normalt i deres første forår, hvor de færdes i flokke, men begynder først at yngle det følgende år, og parbåndet opretholdes som regel så længe begge fugle er i live. Reden anlægges i et hul, f.eks. et kaninhul, og redeområdet forsvares ikke, hvorfor flere par kan yngle tæt sammen i f.eks. rævegrave (opfattet som "kolonier" af f.eks. Boie 1819, Naumann 1824, Hagendefelt op.cit.). Derimod forsvaret parret et fødeterritorium ved kysten, men vil derudover tilbringe en del tid sammen med andre par på særlige samlings- og parringspladser.

Tak til Joan Olsen, Østerby på Læsø og hendes fætter Ernst Jensen i Vesterø, der satte mig på sporet af læsøboernes andehuller. Tak også til prof. Martin Rheinheimer for stor hjælp med fremskaffelse af tysk litteratur, og til Lissi Thiim for hjælp med oversættelserne af teksterne om andeholdet på Sylt og Amrum. Citater fra ældre danske tekster er gengivet med nutidig retskrivning.

Sylt, Föhr og Amrum

De ældste beretninger om andehuller kommer fra Sylt og Amrum, der altid har haft et meget stort antal ynglende Gravænder (Berndt & Busche 1991), hvad der formentlig er grunden til, at det kunne betale sig at sætte ægsamlingen i system.

I 1200-taller blev der udsat vildkaniner på Amrum, hvad der skabte mange naturlige andehuller, som beboerne udnyttede til "ægfiskeri" (Rheinheimer 2006).

På nabøen Sylt blev kunstige redeguller beskrevet så tidligt som 1758 (Flor 1758), og interessen for Gravandens æg forklares med, at der på dette tidspunkt ikke var noget hønsehold på øen (Pfeifer 2003).

I *Beretning fra øen Sylt* omtaler Flor (1758) Gravænderne som "halvvejs husdyr" og fortæller, at "ved List laver man en åbning over andens hule og fjerner dagligt det nylagte æg". Han fortæller desuden, at det blev anset for en forbrydelse at dræbe en Gravand.

Senere har Boie (1819) og Naumann (1824) besøgt landsbyen List, hvor beboerne syntes at have specialiseret sig i ægsamling. Her var der både andehuller i havernes jorddiger og i særlige "Entenbaue", der var store gangsystemer med mange reder (Fig. 1). Disse lå ofte ganske tæt på gårde og huse, og med 280 besatte reder i 1901 (Hagendefelt 1902) må der om foråret have været en sand vrimmel af halvtomme Gravænder i hele byen. "Man undgår så vidt muligt at skræmme ænderne", skrev Boie (1819), der også fortæller, at "de underjordiske gange renses hvert forår for at gøre det lettere for fuglene at bosætte sig der".

Både Boie og Naumann har beskrevet Listboernes "Entenbaue". Beskrivelserne er ret enslydende, men Naumann er grundigst:

Jeg undersøgte flere af sådanne underjordiske anlæg og fandt i et af disse hele tretten andereder i udvidede hjørner i et gangsystem med en og samme indgang, således at man ville kunne lukke alle ænderne inde ved at anbringe sin hat i indgangen, hvad der imidlertid ikke var meningen; for det var kun ændernes æg og dun, man var interesseret i.

For at få adgang til disse havde man over hver rede gravet et lodret hul, der oventil var dækket med en løs græstørve.

Man tilså andehullerne ved at løfte græstørvene en efter en, hvorved man kunne nå ned til æg og rugende hunner, der var så tamme, at det med forsigtighed lod sig gøre at røre ved dem, og de

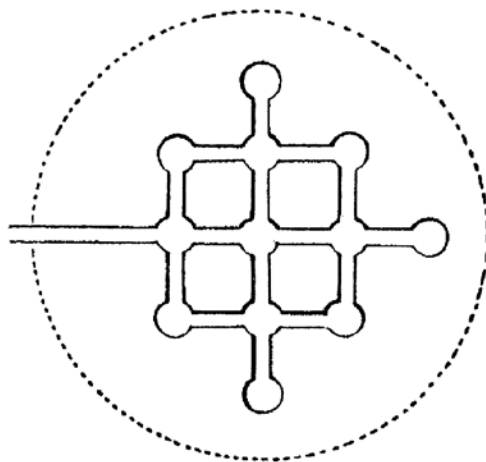

Fig. 1. Grundplan af en "Entenbaue" fra List (Sylt) med et gangsystem og 12 redeguller, dækket af en lav jordhøj. Der var to-tre fod – altså knap én meter – mellem de enkelte redeguller (Naumann 1824).

An "Entenbaue" (duck house) from List (Sylt in the German Wadden Sea).

forlod kun reden, hvis man udsatte dem for mere hårdhændet behandling.

Alle beboere i List havde sådanne andehuller, hvor de i løbet af to-tre uger daglig kunne hente 20 til 30 æg, hvorefter man til sidst efterlod seks æg, som man lod anden udruge. Forinden havde man dog taget halvdelen af de vidunderlige lysegrå dun, som hunnerne havde foret reden med. De var skønne som edderdun, men renere og ikke, som disse ofte er, rodet sammen med græs og tang. Man lader sædvanligvis de først lagte æg ligge og tager kun de nylagte. Beboerne elsker disse store, smukt hvidglinsende æg, der er federe end alle andre søfugleæg; dog med en så afskyelig trannet bismag at jeg altid vil finde dem modbydelige. (Naumann 1824).

Rohweder (1877) angiver, at der årligt blev samlet 2000 æg på Sylt. Senere fik klager over, at Gravænderne var i tilbagegang, den lokale ornitolog M. Hagendefeldt til at undersøge hvor mange andehuller, der var beboede. Han nåede frem til, at der i 1901 var mellem 544 og 574 rugende Gravænder i de kunstige andehuller. Heraf var der alene i landsbyen List 280 besatte reder. Alligevel klagede beboerne over et udbytte på kun 500 æg. Tidligere skulle udbyttet have været fire gange så stort (Hagendefeldt 1902).

Hagendefeldt mente, at tilbagegangen var reel, og tilskrev den forstyrrelser og ægrøveri begået af mennesker, men især af pindsvin. Pindsvinet

var kommet til Sylt 20-30 år tidligere og havde formeret sig voldsomt. Disse *Stachelschweine* holdt med forkærlighed til i andehullerne. "Gravanden kan imidlertid ikke lide den piggede fyr og forlader for altid andehullet", skrev Hagendefeldt (1902).

I 1948 var der omkring hundrede besatte reder i de kunstige redehuller på Sylt. Siden fortsatte tilbagegangen, men så sent som i begyndelsen af 1970'erne var der stadig ænder i enkelte af de gamle andehuller (Pfeifer 2003).

På Föhr foregik ægsamlingen som på Sylt, og her skal der helt frem til 1980'erne have været beboede andehuller på halligen Langeness (Quedens 1983).

På Amrum, hvor de fleste Gravænder yngede i forladte kaninhuller, kunne andehuller kun bruges ganske specielle steder som f.eks. i voldene omkring fuglekøjerne. Her angives, at man kunne lokke en and til at bygge rede, hvis man strøede anis foran andehullet (Quedens 1983).

I kaninhullerne brugte ægsamlerne en *Brandgansstock* (gravandestok), som var en bøjjelig kæp, der i den ene ende havde et stykke ståltråd bøjet i form som et æg. Med den følte æg-

samlere sig frem i kaninhullet, og fandt han en rede, "fiskede" han æggene ud. Fremgangsmåden og omfanget af denne form for ægsamling er særdeles veldokumenteret takket være "køjemanden" Cornelius Peters regnskabsbøger (Rheinheimer 2006, 2007). Cornelius Peters barnebarn beskrev i 1959 fremgangsmåden:

Gravænder, de ruger i kaningange. Og så havde vi alle sammen en kæp, normalt havde vi både en lille og en stor. Denne kæp var et par meter lang og forsynet med en lille skovl. Og så blev der fisket i alle huller for at se, om der nu også var æg derinde. Hvis vi fandt et hul med æg i, kunne vi bruge timer på at få alle æggene ud. Vi har haft huller, hvor vi har fået femten til tyve æg. (Rheinheimer 2007).

Selv om metoden ikke forekommer særlig effektiv, fiskede Cornelius Peters på 14 sæsoner imellem 1867 og 1890 ikke mindre end 1524 gravandæg ud af Amrums kaninhuller. Det var 53 % af de i alt 2855 æg, der optræder i hans regnskabsbog. Resten var mågeæg (469), andre andæg (127) og "småæg" (735), overvejende fra ternere

Gravand, hun og unge. På visse vadehavsoer er æg fra Gravænder blevet udnyttet i stor stil gennem århundreder. Æggene er indsamlet fra reder anlagt i kaninhuller og menneskeskabte anlæg med mange reder, idet man har udnyttet Gravandens villighed til at yngle tæt sammen med andre par. Fra nyere tid kendes tilsvarende anlæg også fra Læsø, formentlig efter direkte inspiration fra øerne i Vadehavet. Foto: Ulrik Bruun.

og vadefugle. I gennemsnit samlede Peters gravandeæg 10,8 dage pr sæson. Han startede sidst i maj og sluttede som regel omkring Skt Hans. I gennemsnit varede sæsonen 25,4 dage, og gennemsnittet var 109 æg pr sæson. I 1870, hvor han fortsatte helt frem til 6. juli, nåede han at samle 331 æg (Rheinheimer 2007).

Fanø og Rømø

Ægsamlingen på de danske vadehavsøer er dårligere dokumenteret, og her er der ikke sikre efterretninger om store gangsystemer som dem, der blev brugt på Sylt. Hos Teilman (1823) hedder det: "Gravanden yngler meget almindelig her i landet. På Rømø og flere øer i Vesterhavet tjener dens æg beboerne til megen nytte. De har løse græstørv omkring reden, hvor de dagligt borttager æggene undtagen ét, idet den så fortsætter lægningen".

Kjærboilling (1852) skriver stort set det samme, men når han fremhæver, at Gravanden især var talrig i sandklitterne på Amrum og Sylt, betyder det nok, at det var her, ægsamlingen for alvor betød noget. Lige som Nauman fastslog Kjærboilling, at "æggene have en ubehagelig smag".

Da Magnus Klinge i pinsen 1911 besøgte fuglekøjen på Fanø, fandt han, at der, som det var tilfældet på Amrum, var andehuller i digerene ved fuglekøjen. "Det bruges nemlig at udgrave redehuller i gærder eller på grøfteskråninger for herfra med få dages mellemrum at indsamle æggene. Efter oplysninger, jeg modtog, kan en enkelt rede på den måde give indtil 24 æg" (Klinge 1912).

Kromann (1934) fortæller i *Fanøs Historie*, at der "i de yderste ejendomme i byen, hvor der om haverne var diger, var der forhen gravet sådanne huller, hvor Gravænderne kom og lagde deres æg". Ejeren kunne her hente "et par snese, forinden man lod ænderne beholde et antal af 13 til udrugning".

Også Lehn Schiøler (1925) omtaler, at man "på flere steder her i landet, navnlig på øerne ved Slesvigs vestkyst" indrettede redesteder til Gravænderne i "gravede, overdækkede gange", og at "fuglen kan bringes til at lægge op til 30 æg, af hvilke man da til slut lader den beholde et mindre antal".

En række senere forfattere gentager disse oplysninger. Otto Helms (1948) bringer dog lidt nyt, der formentlig er baseret på egne iagttagelser: "nogle steder, f.eks. på Rømø, laver man af brædder kunstige redekasser til den i klitterne, holder den halvt som husfugl og tager det første kuld æg og dun fra den".

Kongelunden på Amager

Som et kuriosum skal nævnes, at Boganis (Dinnesen 1889) beretter, at han i 1850'erne havde set andehuller hos fasanjægeren i Kongelunden, "gamle" Frederiksen. "Han havde Gravænder, vilde Gravænder, som han lavede gange og reder til i gærderne, og over rederne anbragte han låg, som han kunne løfte op, og så sad anden der ganske roligt og rugede, drejede på hovedet, blinkede lidt med øjnene og så satte Frederiksen låget på igen". Men eftersom Frederiksen (eller rettere Friedrichsen) i 1841 blev indforskrevet fra fasaneriet på Augustenborg (Laursen 2009), har han sandsynligvis lært kunsten på en af øerne i Vadehavet.

Læsø

Birkedommer Bing, der i 1802 lavede en ret grundig beskrivelse af Læsøs fugleliv (Bing 1802), omtaler hverken Gravænder eller andehuller, så Gravanden har på dette tidspunkt næppe haft nogen særlig betydning.

Det ældste belæg for indsamling af gravandeæg findes i ornitologen R. Jul. Olsens beretning om et besøg hos fyrmester Østerberg på Nordre Rønner i juni 1894. Her bemærkede han, at der stort set ikke var fugle i området omkring fyr og boliger, hvor der var megen færdsel. "Foruden fire stærefamilier, ynglede her kun en del gravgæs. De opførte sig til gengæld næsten som husdyr og byggede reder i tomme kasser, der i dette øjemed var nedgravet et stykke fra strandbredden. Oventil var de dækket med et lag tang, der tillod let adgang til dun og æg, som indsamles af beboerne" (Olsen 1907).

Fyrre år senere, da fuglefotografen C.A. Rasmussens besøgte Nordre Rønner, fandt han ud af, at også fyrmester Hansen havde "fået gravanden til at agere husdyr ligesom hønsene". Men Hansens andereder var noget anderledes end forgængerens:

Indretningen var meget simpel. I det tykke tanglag gravedes en rende af ca ½ meters bredde og dybde og ca 3 meter lang. Inderst lavedes en udvidelse af gangen, så at der var plads til reden, og det hele overdækkedes med brædestumper eller flade sten, hvorover der igen blev lagt tang.

At gravænderne fandt behag i disse rugepladeser, var kun rimeligt, de mindede jo i hele deres bygning om fuglens naturlige redesteder. Men al denne ulejlighed gjorde man sig oprindelig slet ikke for fuglens skyld; nej, meningen med det hele var blot, at man uden at ødelægge noget kun-

ne komme til reden og få fat i æggene. Rederne blev systematisk tilset i den tid, da gravændernes æglægning begyndte, og når der f. eks. var syv æg, blev de fem taget, og når der igen var kommet syv æg i reden, forsvandt fem atter på mystisk måde, indtil fuglen i løbet af fem-seks uger i alt havde lagt 35-40 æg.

Når fyrmesteren på denne måde havde "høstet" i to-tre reder en månedstid, havde de fået så megen æggekeg og spejlæg, at de havde tabt lysten til mere, og så standsede indsamlingen, og ænderne fik endelig samlet deres fjorten æg, som de fik udruget i fred. (Rasmussen 1932).

Begge fyrmestre klagede over, at fiskerne plyndrede anderederne på Nordre Rønner for både æg og dun, hvad der kan være grunden til "privatiseringen" af Gravænderne.

Hans Pedersen fra Klitten ved Østerby havde også erfaringer med ægtyve:

Redehuller til gravænder har været og er endnu i brug her, jeg har selv et andehul, som vi kalder dem endnu, men det er vanskeligt at have dem i fred for drengene, når de opdager, hvor man har dem.

Hullerne blev gravet i en tue eller ind i en brink, men ikke en lige gang, den skulle helst være lidt kroget, i den inderste ende blev den udvidet til et rundt redehul, der blev så lagt tykke pinde med korte mellemrum over gangen og redehullet, og så gravede man en del flækketørv og lagde ovenpå med græs- eller lyngsiden opad, for ikke at gøre hulen for let at opdage. Der blev så lagt en smule sand uden for indgangshullet for at tiltrække ændernes opmærksomhed, og dermed var hulen færdig.

En tørv over redehullet var til at løfte, så man kunne række hånden ned og føle, om der var æg. Det kunne hjælpe at lægge et hønseæg derned for at få ænderne i gang med æglægningen, for der var flere ænder, der lagde æg i samme hule, det kunne man se på æggenes form, men der var kun en, der overtog rugningen, og den kunne til tider blive så tam, at den blev siddende og hvæste, når man ville række hånden ned. Man kunne godt tage en halv snes æg, og så kunne de endda få en ti, tolv stykker at ruge ud. (Pedersen 1960).

Hans Pedersen ledsagede sin beretning med en skitse (Fig. 2).

Også Dagmar Hedegaard, der boede i den anden ende af Læsø, kendte til andehuller. Hendes drenge havde et ved Vesterø, men det blev vist

Fig. 2. Hans Pedersens skitse af et andehul fra Klitten ved Østerby. Tværstregene hen over gangen markerer pinde, der bar de græstørv, der dækkede gang og redehul. Krimskramset ved gangmundingen skal nok markere, at det var her, man strøede frisk sand for at lokke ænderne til.

"Duck hole" from Østerby, Læsø in northern Kattegat. The crossing lines indicate sticks supporting the turfs which covered the hole.

mest lavet for fornøjelsens skyld, og Gravænderne fik lov til at beholde deres æg (Hedegaard 1960).

Og nu til det, der startede forfatterens interesse for andehuller, nemlig mødet med Joan Olsen, der kunne fortælle om en barndom, hvor det vrimlede med Gravænder. Joan kunne både beskrive det andehus, hendes farfar (Jens Larsen Jensen, f. 1859) byggede omkring 1900, og de 12 andehuller, som hendes far lavede sidst i 1930'erne. Hun kunne endda genfinde og fremvise et af dem (Joan Olsen pers. medd.).

Andehuset var bygget i den yderste ende af farfarens ejendom på grænsen mellem de små sandede marker og den fåregræssede klithede, altså i et meget åbent landskab (Fig. 3). Der var dog noget brombærkrat i nærheden af andehuset. Afstanden til det vandhul, hvor ænderne altid holdt til om foråret, var o. 200 meter, og afstanden til stranden var godt 400 meter.

Huset var 3-4 meter langt og 2-3 meter bredt og omkring 2 meter i højden. Langsiderne bestod af to lave mure, og under disse var der i hver side fire indgangshuller til Gravænderne (Fig. 4). Gavlene var lavet af brædder. I den ene sad døren, der var så lav, at de voksne måtte bukke sig. Over døren var der et lille vindue. Taget var et rigtigt læsøtag, lavet af et tykt lag ålegræs.

Inde i huset var der en midtergang og to lave, kisteformede træbænke langs hver af sidemurene. Hver "bænk" var delt i fire rum svarende til de fire indgangshuller i husets langsider. Oven i "bænkene" var der fire åbninger med låg som på et gammeldags lokum. Disse blev brugt, når man hentede æg i rederne. Redepladserne i den sydlige langside var altid besat, og som regel var der også besatte reder i nordsiden.

Når der var 12 æg i en rede, blev disse mærket med en farvet voks-stift. Blev der lagt flere æg i reden, blev disse fjernet, og da det ikke var ualmindeligt, at flere ænder lagde æg i samme rede, kunne der ofte hentes mange æg i en enkelt rede.

Fig. 3. Det beskrevne andehus (1; Læsø ca 1900) lå ved grænsen mellem klitheden og den del af ejendommen, der var mark, og tæt ved paringspladsens vandhul (2). Senere blev der lavet 12 andehuller i det skraverede område. Kortudsnit af målebordsblad ca 1900.

Position of a "duck house" (1) relative to a pond (2); many years later 12 duck holes were dug in the hatched area. Læsø c. 1900.

Da Joan Olsens far, Søren Lyden Jensen, i 1936 blev graver ved Vesterø Kirke, solgte han ejendommen – og dermed andehuset – til en svoger. Han beholdt dog "strandstykket", hvor han byggede sig et nyt hus. I klitterne rundt om huset anlagde han 12 andehuller, der kom til at ligge nogenlunde midt mellem vandhullet og stranden (Fig. 3).

Alle andehuller havde en Y-formet gang, der førte frem til to redepladser (Fig. 5). Selve gangen var omkring 1,5 meter lang, og munden vendte altid mod øst. Gangen var lige, så den var let at rense, og knækket ved de to sidegrene gjorde, at der var mørkt i begge redehuller. Det skulle der være. Gravænderne kunne godt lide, at der var mørkt i gangene, og Kragerne har næppe povet sig ind i de mørke gange (Krager var iflg. N.O. Preuss (pers. medd.) det store problem, da han i 1970'erne forsøgte sig med kunstige redepladser til Gravænderne på Rågø i Smålandshavet). Gangene var gravet omkring en halv meter ned i klitten og dækket med brædder, stumper af blikplader og hvad man ellers kunne finde. Herover var der sand og græstørv. Selve redehullet var dækket af en brædestump, der var skjult under en græstørv. Det skete, at fremmede kom til at træde gangene sammen, hvorfor de mest udsatte andehuller blev beskyttet med hønsenet, der var lagt hen over selve reden.

Hvert forår gjorde man kunstgravene klar, dvs. tømte rederne for gammelt redemateriale og ren-

sede gangene med en lille rive. Det vigtigste var at fjerne visst græs fra gangmundingen, der skulle være åben og synlig.

Joan Olsen mener, at kunstgravene primært var anlagt "for fornøjelsen og for at holde gang i fuglelivet – at det også gav nogle andeæg, der kunne bruges i husholdningen, var kun velkomment".

Det med fornøjelsen gjaldt især for Joan og hendes fire søskende. Farens indtægt som graver og tækkemand var ikke særlig stor og i hvert fald ikke stor nok til at købe legetøj til børnene. "Ikke engang en bold. Legetøj var noget vi selv måtte lave." Heldigvis var der gerne én eller flere "hyllere" (ællinger, som af den ene eller anden grund var efterladt eller udstødt af flokken). De blev opdrættet i køkkenet og kunne blive så tamme, at pigerne kunne køre med dem i deres hjemmelavede dukkevogne. Men når de blev store, forsvandt de gerne sammen med de andre Gravænder.

Børnene deltog altid i arbejdet med kunstgravene, f.eks. klargøringen om foråret. Og da Gravænderne altid fører de nyklækkede ællinger til stranden i de tidlige morgentimer, kunne Joan risikere at blive vækket klokken fire om morgenen for at følge et kuld ællinger til stranden og derved forhindre Krager og måger i at snuppe nogen af ællingerne. "Ænderne blev nærmest tamme, og det virkede som om det var de samme, der kom igen år efter år".

Som regel var omkring halvdelen af de 24 reder besat, og man ventede med at samle æg til der

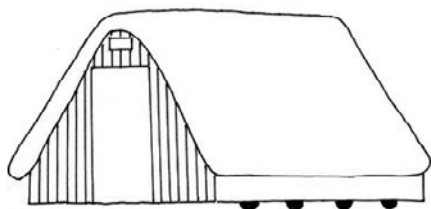

Fig. 4. Der er desværre ikke bevaret fotografier af det andehus, som Jens Larsen Jensen byggede omkring 1900, men hans barnebarn, Joan Olsen, kunne både tegne og beskrive det.

Duck house from c. 1900, Læsø.

var 12 i reden. Joan Olsen anslår, at man hvert år kunne samle omkring hundrede æg, som blev lagt i æggebakker og opbevaret i kælderen. De blev gerne vendt hver anden dag. Så længe der var andeæg, behøvede man ikke at bruge hønseæg, som man så kunne sælge til købmanden. Andeæggene blev kun brugt som hårdkogte æg og i bagværk. Man solgte ikke andeæg, men det skete, at man forærede æg til venner og bekendte.

Diskussion

For en kulturhistoriker er det påfaldende, at det kun er på øerne i Vadehavet – og som det altså viste sig, på Læsø – at man betragtede Gravanden som en værdifuld æglægger og ikke som et jagtobjekt. Lige så påfaldende er det, at landbruget begge steder var et sekundært erhverv, og at økonomien først og fremmest var baseret på søfarten og for Læsøs vedkommende på indtægter fra strandede skibe.

Navigatører og søfolk fra Læsø kom ofte på øerne i Vadehavet, når de søgte hyre, og et gæt kunne være, at det er her, læsøboerne lærte fidusen. For der kan næppe være tvivl om, at det hele startede med kaninhullerne på Amrum, og at andehullerne blev udviklet på den hønseløse nabø

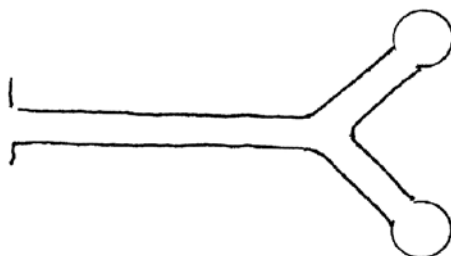

Fig. 5. Joan Olsens skitse af et af de andehuller, hendes far lavede o. 1940.

Sketch of duck hole c. 1940, Læsø.

Sylt, og at traditionen herfra har spredt sig. Først til Fanø og Rømø og senere til det fjerne Læsø, hvor man – som det fremgår af Tabel 1 – fandt på forskellige innovative fornyelser. Først og fremmest "andehuse".

At det var i Vadehavet, det hele begyndte, hænger utvivlsomt sammen med, at der her var fødegrundlag for en ekstrem tæt ynglebestand af Gravvænder (Berndt & Busche 1991), og at 1700- og 1800-tallets åbne kulturlandskab med hårdt græsede klitter og strandenge var noget, der passede arten. Gamle beskrivelser fortæller om "tusinder" af Gravvænder, der parvist dækkede klitlandskabets "grønne tæppe" (Flor 1758).

Hverken denne eller andre af de ældre beskrivelse fortæller noget om Gravvænderens samlings- og parringsvandhuller, hvad der måske skyldes, at man betragtede det som en selvfølge, at ænderne var knyttet til de vandhuller, der må have været der for husdyrenes skyld. På Læsø, hvor Joan Olsen kunne påvise de steder, hvor hendes far og farfar havde andehus og andehuller, er der derimod en helt klar forbindelse mellem "parringspladsen" og andehullerne. Dermed kaster hendes beretning om en barndom med den nyttige "husfugl" nyt lys over andehullerne på Amrum og Sylt.

Tabel 1. Anlægstyper anvendt ved indsamling af gravandeæg.

	Amrum	Sylt & Föhr	Fanø & Rømø	Læsø
Ældste belæg for ægssamling	?	1758	1823	1894
Kaningange	+			
Redehul i gærde el. skråning	+	+	+	
Gang med én rede				+
Gang med to reder				+
Komplekst gangsystem		+		
Redekasse af træ			+	+
Andehus				+

Summary

Large-scale utilization of Shelduck eggs on certain islands in the past

Scattered descriptions can be found of the utilization of Shelduck *Tadorna tadorna* eggs on the Wadden Sea islands Amrum, Sylt, Föhr, Fanø and Rømø. The inhabitants of Amrum used to "fish" eggs from old rabbit holes where Shelducks had built their nests. On the other islands eggs were collected from artificial holes the inhabitants had dug for the ducks, either simple holes dug in sloping terrain (e.g., dikes) or bigger burrow complexes. A main cause that ducks were "kept" in this way probably was that it was difficult to grow sufficient grain for poultry on these islands.

In 2008 the present author learned that a similar exploitation of Shelducks had been widespread on the island of Læsø in the Kattegat, and that people even had built houses for the birds around 1900. Both here and in the Wadden Sea it was custom to let the birds keep a reasonable number of eggs to incubate, and Shelduck were not hunted.

Apparently, the described utilization of Shelducks was first practised on Amrum from where it spread to neighbouring islands, culminating on Sylt in the late 1800s. In 1901 there were still 280 active nests in a single village on the island.

Referencer

- Berndt, R.K. & Busche, G. 1991: Vogelwelt Schleswig-Holsteins, vol. 3: Entenvögel I. – Karl Wachholtz Verlag, Neumünster.
- Bing, L.H. 1802: Physisk og Oekonomisk Beskrivelse over Øen Lesøe, beliggende i Categat under Hjørring Amt i Aalborg Stift. Høeckes Enke, København.
- Boie, F. 1819: Bemerkungen über die zu den Temminckschen Ordnungen Cursoras, Grallatores, Pinnatipedes und Palmipedes gehörige Vögel, mit besonderer Rücksicht auf die Herzogthümer Schleswig und Holstein. – Wiedemanns Zoologisches Magazin (Altona) 1: 139-141.
- Flor, M.R. 1758: Nachrichten von der Insul Sylt. – Genoptrykt 1974 som pp. 51-92 i Nordfriesisches Jahrbuch (Neue Folge, Band 10), Nordfriisk Institut, Bräist/Bredstedt.
- Dinesen, W. 1889: Boganis jagtbreve. – Genudgivet 1988, Rosenkilde og Bagger, København.
- Hagedefelt, M.B. 1902: Die Brandente oder Brandgans auf Sylt. – Zeitschrift für Oologie und Ornithologie 12: 121-125.
- Hedegaard, D. 1960: Besvarelse af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelsers spørgeliste nr 25: Jagt, fangst og ægsamling. – Håndskrevet beretning i Nationalmuseet, NEU nr. 15.234.
- Helms, O. 1948: Danske fugle ved stranden. – G.E.C. Gads Forlag, København.
- Holstein, V. 1932: Lidt om Gravændernes Biologi. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 26: 102-107.
- Kjærboilling, N. 1852: Danmarks fugle. – Faksimileudgave fra 1980, Forlaget Rhodos, København.
- Klinge, M. 1912: Besøg paa Fanø i Pinsen 1911. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 6: 212-229.
- Kromann, N.M. 1934: Fanøs Historie, Bind 2. – Eget forlag, Esbjerg.
- Laursen, J. 2009: Herregårdsjagt i Danmark. – Gads Forlag.
- Lind, H. 1969: Fastlandskystens fugle. Pp. 484-497 i A. Nørrevang & J. Lundø (red.): Danmarks Natur, vol. 4. – Politikens Forlag, København.
- Lehn Schiøler, E. 1925: Danmarks Fugle, Bind 1. – Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag, København.
- Naumann, J.F. 1824: Über den Haushalt der nordischen Seevögel Europas. – Ernst Fleischer, Leipzig.
- Olsen, R.J. 1907: En Sommerudflugt til Nordre Rønner. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 1: 38-45.
- Pedersen, H. 1960: Besvarelse af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelsers spørgeliste nr 25: Jagt, fangst og ægsamling. – Håndskrevet beretning i Nationalmuseet, NEU nr 15.636.
- Pfeifer, G. 2003: Die Vögel der Insel Sylt. – Husum Druck- und Verlags-gesellschaft.
- Quedens, G. 1983: Die Vogelwelt der Insel Amrum – Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Rasmussen, C.A. 1932: De sorte tejesters øer. – Koppels Forlag, København.
- Rheinheimer, M. 2006: Andefængerens. Arbejds-cyklus og økonomi for en daglejer på Amrum, 1867-91. – Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg 2005: 115-129.
- Rheinheimer, M. 2007: Der Kojenmann. Mensch und Natur im Wattenmeer 1860-1900. – Nordfriesische Quellen und Studien, Band 7. Ferring-Stiftung in Alkersum auf Föhr, Wachholtz Verlag, Neumünster.
- Rohweder, J. 1877: Ornithologisches Sektion. Bericht 1877. – Schr. Naturw. Ver. Schleswig-Holstein 2: 141-144.
- Salomonsen, F: Gravand. Pp. 445-447 i Ahlefeldt-Laurvig-Bille, G. & V. Gay (red.): Dansk Jagtleksikon. – Standard Forlaget, København.
- Teilmann, C. 1823: Forsøg til en Beskrivelse af Danmarks og Islands Fugle (Håndbog i det danske Beidværk). – N.S. Hyphoff, Ribe.

Antaget 24. februar 2010

Sven Thorsen (sventhorsen@mail.dk)
Tjæregade 11
4800 Nykøbing F